

УДК 027.1:025.171:34“14/15”Р. Губе:027.7(477.74-25)

ЗІБРАННЯ КНИГ РОМУАЛЬДА ГУБЕ В БІБЛІОТЕЦІ ОДЕСЬКОГО (НОВОРОСІЙСЬКОГО) УНІВЕРСИТЕТУ

Олена ПОЛЕВЩИКОВА

*Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна, тел. (048) 234-80-11*

Досліджено історію формування та коротко описано сучасний стан колекції юридичної літератури польського правника XIX ст. Ромуальда Губе. Основну увагу звернуто на найбільш вивчену частину колекції – видання XV–XVI ст.

Ключові слова: бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, стародруки, юридична література, Р. Губе.

Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова заснована 190 років тому як бібліотека Рішельєвського ліцею в Одесі. У 1865 р. на базі ліцею було створено Імператорський Новоросійський університет, і бібліотека ліцею стала фундаментальною бібліотекою цього навчального закладу. За декілька десятиліть порівняно невелике книжкове зібрання ліцею (11298 назв книжок) перетворилось у повноцінну університетську бібліотеку з багатим зібранням рідкісних та цінних видань. Значну його частину склали надходження з приватних зібрань, придбаних університетом у перші роки його існування, а також подарованих або заповітних колекцій. Одним із перших книжкових придбань було цінне зібрання стародрукованих видань з бібліотеки польського юриста та історика, сенатора Ромуальда Губе (1803–1890), яка містила головним чином юридичні тексти від найдавніших джерел права та коментарів до виконаних у XVI–XIX ст. перевидань кодексів та спеціальних досліджень.

З часу першого опису колекції професора Ф. І. Леонтовича напередодні її надходження до Новоросійського університету весь цей комплекс не був об'єктом систематичного дослідження. Тільки окремі блоки середньовічних правових пам'яток розглядались у нечисленних спеціальних працях. Так, у 1920-ті рр. інкунабули з колекції Р. Губе дослідив співробітник Центральної наукової бібліотеки м. Одеси (так тоді називалась університетська бібліотека) І. Я. Фаас¹. Його опис, складений на високому професійному рівні, повинен був слугувати вихідним матеріалом для зведеного каталогу інкунабул бібліотек України. В останні роки співробітники відділу рідкісних книг та рукописів Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова разом із кафедрою середніх віків ОНУ опублікували низку видань, які включають описи певних частин зібрання. У цій статті здійснено спробу підсумувати інформацію про історію формування бібліотеки Р. Губе та її найдавнішу частину, а також окреслити перспективи подальшої роботи з цим книжковим зібранням².

¹ Фаас І. Я. Інкунабули Центральної Наукової бібліотеки м. Одеси // *Праці Центральної Наукової бібліотеки м. Одеси.* – Одеса, 1927.

² *Італійська книга епохи Відродження у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова* / упоряд. С. Савельєва. – Одеса, 2001; Радзиховская Е. А. Кардинал Генрих из

Оскільки склад колекції відображає наукові інтереси Р. Губе та прямо пов'язаний із професійною діяльністю вченого, вважаємо за доцільне викласти тут основні біографічні дані про власника бібліотеки³.

Ромуальд Ян Фердинанд Губе (Romuald Jan Ferdynand Hube) народився у Варшаві в родині юриста Міхаеля Губе, який перебував на прусській службі. Після навчання у Дрездені, Варшаві та Кракові він здобув юридичну освіту у Варшавському університеті (1818–1821), який закінчив зі ступенем магістра права. Р. Губе був першим випускником університету, якого після магістерського іспиту удостоїли ступеня “*sum eminentia et singulari laude*” (з відзнакою та особливою похвалою)⁴.

У 1823–1825 рр. молодий юрист слухав лекції у Берлінському університеті, де особисто познайомився з К. Ф. Савінії та Г. В. Ф. Гегелем, які мали на нього особливий вплив⁵. Спілкування з головою “історичної школи права”, блискучим лектором К. Ф. Савінії сприяло зацікавленості Р. Губе історією права, опрацюванням якої польський юрист займався особливо успішно. З іншого боку, на нього вплинула гегельянська система, під якою розумівся погляд на право окремих народів як на поступовий рух людського духу у відкритті все більш досконалих форм людського спілкування. Зрештою, біограф Р. Губе припускає, що саме через ці протилежні впливи він не став ані сліпим прихильником історичної школи, ані “чистим” гегельянцем⁶.

Остии и его правовой трактат “*Summa super titulis Decretalium*” // *Історія та сучасність християнства: Матеріали наукової конф., присвяченої 2000-річчю Різдва Христового (Одеса, 25–26 грудня 2000)*. – Одеса, 2001. – С. 103–108; Еє же. Памятники правовой мысли в библиотеке Одесского национального университета из коллекции сенатора Р. Губе // *Іменні колекції професорів Одеського (Новоросійського) університету в Науковій бібліотеці ОНУ – національне надбання держави: Матеріали науково-практичної конференції (Одеса, 25–26 квітня 2000 р.)*. – Одеса, 2001. – С. 32–36; Полевщикова Е. В. О начальном этапе формирования коллекции старопечатных зданий в фондах Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова // *Наукова бібліотека в сучасному суспільстві: До 185-річчя Наукової бібліотеки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова*: Зб. ст. – Одеса, 2003. – С. 48–57; Полевщикова Е. В., Радзиховская Е. А. Издания XV–XVI веков из коллекции Р. М. Губе в фондах Научной библиотеки Одесского университета // *Федоровские чтения 2005*. – Москва, 2005. – С. 489–496; *Каталог изданий XVI века. Из фондов Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова / сост. Е. В. Полевщикова; науч. ред. Е. А. Радзиховская*. – Одесса, 2005 (на особливий увагу заслугове вступна стаття О. А. Радзиховської); Полевщикова Е. В. Издания XVI в. из частных коллекций в фондах Научной библиотеки Одесского национального университета им. И. И. Мечникова // *Чтения памяти Евгении Ивановны Гольцман (1905–1983): Материалы научного семинара, 15 декабря 2005 г.* – Санкт-Петербург: БАН, 2007. – С. 97–110; Алексеев М. В. Испанские издания XVI–XVII веков из коллекции Ромуальда Губе в фондах Научной библиотеки Одесского национального университета им. И. И. Мечникова // *Вісник Одеського національного університету. Серія: бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. – Одеса, 2007. – Т. 12. – Вип. 4. – С. 169–189.

³ Про життя та діяльність Р. Губе див. більш детально: Sobociński W. Hube Romuald Jan (1803–1890) // *Polski słownik biograficzny*. – Warszawa, 1962–1964. – Т. 10. – С. 70–73; Dunin K. *Romuald Hube (1803–1890): Studium biograficzno-bibliograficzne*. – Warszawa, 1904; *Bibliografia literatury polskiej: Nowy Korbut. 7. Romanizm: Hasła ogólne i rzeczowe; hasła osobowe A–J*. – Warszawa, 1968. – S. 463–465; Sowiński L., Zdanowicz A. *Rys dziejów literatury polskiej podług notat Aleksandra Zdanowicza*. – Wilno, 1878. – Т. 5. – S. 152–154; *Słownik pracownikóv książki polskiej*. – Warszawa; Łódź, 1972. – S. 342; А. Я. [Яновский А. Е.] Губе // *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*. – Санкт-Петербург, 1893. – Т. 9А: Гравилат–Давенант. – С. 837–838; Зигель Ф. Об учебной деятельности Р. М. Губе // *Журнал министерства народного просвещения*. – 1891. – Ч. 276. – № 7. – С. 86–124. Висловлюю подяку ст. наук. співробітнику Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника І. Качур за допомогу у пошуках біографічних матеріалів про Р. Губе.

⁴ Dunin K. *Romuald Hube*... – S. 14.

⁵ Про враження Р. Губе про видатних філософів, які очолювали найбільші школи у європейському правознавстві та філософії права, див. Dunin K. *Romuald Hube*... – S. 19; Зигель Ф. *Об учебной деятельности Р. М. Губе*... – С. 86–87.

⁶ Зигель Ф. *Об учебной деятельности Р. М. Губе*... – С. 87.

Повернувшись з-за кордону, Р. Губе викладав історію римського та німецького, а згодом і французького права у Варшавському університеті. Після захисту 1829 р. докторської дисертації на тему “Вчення про крадіжки з римського права з історичної та догматичної точок зору” (*Doctrina de furtis ex jure romano historice et dogmatice explorata*), отримав ступінь доктора обох прав та звання ординарного професора. Окрім історії права, молодий професор читав курси з кримінального та канонічного права.

Р. Губе був одним із упорядників та головним редактором спеціального юридичного видання “Польська Феміда” (“*Themis Polska*”) (1828–1830), де надрукував декілька статей, які можна вважати підготовчими етюдами до широко задуманої праці з кримінального права. Перший том “Загальних основ науки кримінального права” вийшов 1830 р.⁷

Ромуальд ГУБЕ

Іншим напрямком наукових інтересів польського дослідника було слов'янське право. Очевидно, під враженнями від зустрічі у Празі у 1828 р. з відомим чеським філологом, бібліотекарем Національного Чеського музею у Празі В. Ганкою Р. Губе розпочав вивчення джерел слов'янського права, у той час практично маловідомих науковій спільноті. У 1830 р. він став членом варшавського Товариства друзів науки (*Towarzystwo Przyjaciół Nauk*)⁸. Навесні того ж року Р. Губе вирушив у наукове відвідування до Франції та Італії. У паризьких бібліотеках (університетській, бібліотеці Св. Женеви та Арсеналу) молодий вчений вивчав старовинні пам'ятники французького законодавства, у тому числі – дорогоцінні рукописи (згодом він згадував, що при клопотанні посольства йому видавали додому книжки і навіть рукописи!)⁹. Тоді ж Р. Губе розпочав купувати старовинні документи з історії французького права й згодом став власником досить цінної колекції, у якій містились рідкісні видання¹⁰.

З Парижу дослідник вирушив до Женеви, а звідти – до Італії, де відвідав Алессандрію, Геную, Пізу, Лукку, Флоренцію, Турін, Неаполь, Рим, займаючись у бібліотеках та архівах та зустрічаючись з дослідниками. У Римі він познайомився з Г. Жевуським та А. Міцкевичем. Отримавши звістку про повстання на батьківщині, але не маючи змоги одразу ж повернутись до Польщі через затримку на кордоні, Р. Губе перезимував у Відні разом з уже знайомим йому Ф. Шопеном; у той час, як композитор музикував, Ромуальд працював у віденських бібліотеках та впорядковував матеріали, зібрані у Франції та Італії¹¹.

Повернувшись до Варшави навесні 1831 р., Р. Губе взяв участь у політичному житті, займаючи позицію, близьку до консервативних кіл. Разом із братом Юзефом він вступив до міського військового формування та 3 травня в мундирі артилериста виступив на засіданні Товариства друзів науки з промовою про конституцію.

⁷ На думку Ф. Зігеля, до виходу у світ праць Л. Фейербаха на початку 1840-х рр., праця Р. Губе була найгрунтовнішим дослідженням в області загальної теорії кримінального права (Там же. – С. 92).

⁸ Dunin K. *Romuald Hube...* – S. 22; Зигель Ф. *Об учебной деятельности Р. М. Губе...* – С. 92–93.

⁹ Dunin K. *Romuald Hube...* – S. 24.

¹⁰ На жаль, перевезення книжок доручили комісіонеру, який збанкрутував; книжки затримали у Франкфурті, і їх розпродали кредитори (*Ibidem*. – S. 25).

¹¹ Dunin K. *Romuald Hube...* – S. 25.

Після придушення повстання та недовгого перебування у Пруссії Р. Губе вступив до царської служби. Наприкінці 1832 р. його призначили прокурором кримінального суду Мазовецького та Калішського воєводств. З цього моменту для Р. Губе розпочався новий етап суспільної діяльності. З 1833 р. протягом майже 30 років він брав участь у роботі кодифікаційної комісії Царства Польського у Петербурзі, головуючи в ній у 1856–1861 рр., займав помітне місце у бюрократичній ієрархії Російської імперії (служив у II відділенні власної Й. І. В. канцелярії). На основі проектів Р. Губе розроблено новий кримінальний кодекс, який діяв у Царстві Польському з 1847 р. Крім того, він займався підготовкою нового цивільного кодексу.

У 1841–1845 рр. Ромуальд Михайлович (так його називали в російських джерелах) читав у Петербурзькому університеті лекції з кримінального та адміністративного права для студентів з Царства Польського, зосереджуючи основну увагу на історії польського права¹².

У 1846 р. він супроводжував графа Д. М. Блудова до Риму для укладення конкордату з папським престолом, згодом брав участь у роботі комітету, створеного 1856 р. у Петербурзі з метою врегулювання стану римо-католицьких костелів у Росії. У 1861–1862 рр. очолював комісію з віросповідання та просвіти. З 1850 р. Р. М. Губе – дійсний таємний радник, сенатор, з 1877 р. – член Державної Ради, де був присутнім у департаментах духовних та цивільних справ до 1882 р.

У Петербурзі вчений продовжував свої систематичні заняття в бібліотеках*. У період роботи у кодифікаційній комісії він видав незначну кількість друкованих робіт, однак зібрав багато матеріалів, які використав згодом.

Діяльність Р. Губе в Петербурзі викликала різко негативне ставлення навіть у консервативних колах польського загалу¹³. Після припинення роботи кодифікаційної комісії він повернувся до Варшави, де займав низку посад. Висока пенсія забезпечила незалежне існування та можливість присвятити себе науковим студіям, для чого неодноразово здійснювались закордонні подорожі. Р. Губе провадив широке листування та був особисто знайомий з багатьма видатними юристами, істориками та філологами, а також із багатьма діячами польської культури.

Р. Губе був автором низки оригінальних праць з історії слов'янського, бургундського, італійського права, досліджував історію рецепції римського та візантійського права у слов'ян, однак його історико-правова спадщина вміщує, передусім, найважливіші праці з польського права XIII–XIV ст.¹⁴

Такі дослідження, як “Польське право у тринадцятому столітті” (*Prawo polskie w wieku trzynastym*), “Польське право у XIV столітті. Законодавство Казимира Великого” (*Prawo polskie w XIV wieku. Ustawodawstwo Kazimierza Wielkiego*) та “Суди, їх практика та судові відносини суспільства у Польщі у кінці XIV століття” (*Sądy, ich praktyka i stosunki prawne społeczeństwa w Polsce ku schyłkowi XIV wieku*) утворили своєрідну трилогію з польського права. Вперше в польській літературі було подано систематичний виклад загальної частини кримінального права. Слід відзначити і підготовану Р. Губе публікацію численних документів з польського права (*Zbiór rot przysięg sądowych poznańskich, kościańskich, kaliskich, piotrkowskich i dobrzyszyckich z końca*

¹² Григорьев В. В. *Императорский С. Петербургский университет в течение первых пятидесяти лет его существования: Историческая записка.* – Санкт-Петербург, 1870. – С. 166.

* В залі рукописів Імператорської Громадської бібліотеки Р. Губе був єдиним відвідувачем, який мав можливість переписати тексти польського синодикона та інших документів, які він згодом видав.

¹³ Sobociński W. *Hube Romuald Jan (1803–1890)...* – S. 71.

¹⁴ Бібліографію праць Р. Губе див.: *Bibliografia literatury polskiej: Nowy Korbut.* – S. 464–465.

wieku XIV i pierwszych lat wieku XV. Wyrok lwowski roku 1432), а також видання рукописного тексту салічного закону. Окрім досліджень з історії польського права (а до нього у цій царині в останні роки життя апелювали як до “останньої інстанції”), вагому працю присвячено історії руського кримінального права з найдавніших часів до 1870 р. (Historia prawa karnego guskiego. – Warszawa, 1870).

І сучасників, і дослідників наступних поколінь вражала величезна ерудиція вченого, добре знайомого з джерелами не тільки слов'янського, німецького, французького, але й іспанського та скандинавського права. У цьому нема нічого дивного: Р. Губе збирав джерела права понад 40 років. Судячи з власницького запису на екземплярі твору знаменитого французького юриста Жака Кюжаса (1520–1590)¹⁵, він почав збирати рідкісні видання юридичних пам'ятників, будучи студентом Берлінського університету. На момент купівлі Новоросійським університетом це зібрання перевищувало 10 тис. томів. Колекція отримала високу оцінку далеко за межами Російської імперії. Французький історик права Г. Баскль де Лагрез писав про неї: “У наші дні здійснено спробу скласти повну колекцію законів, регламентів, статутів всіх століть та всіх країн світу. Ця грандіозна ідея належить Росії. Сенатор Губе об'їхав найвіддаленіші країни в справі розшуку законодавчих пам'яток, давніх і сучасних”¹⁶.

Для відтворення історії формування колекції першорядне значення мають власницькі записи Р. Губе, залишені, як правило, на форзаці або вставних аркушах. Є декілька варіантів таких записів: від найкоротших, коли вказане тільки ім'я власника (R. Hube, Romuald Hube), до більш розлогих, які містять також інформацію про дату та місце придбання (наприклад: “Romuald Hube 5/8 54. Kupione w Wiedniu”), а в окремих випадках – про ціну, за яку були придбані друковані видання або рукописи (“R. Hube d. 7/3 62 w Warszawie fr. 30”; “R. Hube Tuluza 13/4 65 fr. 3.50”). Зустрічаються записи про попередніх власників: “Romuald Hube. Kupione d. 23 sty. 1858 z biblioteki Niewolina prof. Uniw. Petersb.” (мова йде про професора Петербурзького університету К. А. Неволіна). Слід згадати відмітку про належність одної з книжок колекції видатному німецькому мислителю І. Г. Гердеру (1744–1803): “R. Hube w Weimare 4/8 62 2 tal z Biblioteki Herdera”¹⁷.

Якщо купівлю було здійснено в букіністів, то вказувалося ім'я власника фірми (“Hube 1/5 59. U Duranda w Paryzji fr. 25”; “R. Hube 7/9 62 w Lyonie u Scheuringa fr. 60”; “Hube. Kupione w Wiedniu u Kupitsda 3/8 59 flor. 9”; “R. Hube. Kupione w Turynie u Pozzi. fr. 26”). У цьому випадку на звороті верхньої кришки палітурки може бути наклеєний книготорговий штамп: “Librairie ancienne et moderne de A. Durand”; “Librairie ancienne et étrangère de N. Scheuring Rue Boissac, 9. Lyon”. Знаковим є те, що в кінці передмови до друкованого каталогу італійської частини своєї колекції Р. Губе висловив подяку книготорговцям А. Дюрану у Парижі, Шейрінгу в Ліоні, братам Бокка у Турині та Шпітхверу в Римі, які посприяли зібранню бібліотеки¹⁸.

Подібні записи дають можливість створити уяву про географію книжкових придбань Р. Губе. Вище вказувалось, що він досить багато подорожував Європою з метою наукових пошуків, невтомно поповнюючи своє зібрання. Так, видання XVI ст. він придбав не тільки у Варшаві та Санкт-Петербурзі, але й у Франції (Парижі, Ліоні, Тулузі), Італії (Римі, Болоньї, Турині), Німеччині (Берліні, Ваймарі, Гайдельберзі), Австро-Угорщині (Відні), Швейцарії (Базелі), Іспанії (Толедо).

¹⁵ Власницький запис Р. Губе “R. Hube. 1825 Berolin” зберігся на титульному аркуші видання “Iacobi Cuicacii ... observationum et emendationum libri XIII...” (Coloniae Agrippinae, 1574).

¹⁶ Фаас І. Я. Інкунабули Центральної Наукової бібліотеки м. Одеси... – С. 5.

¹⁷ Каталог изданий XVI в. из фондов Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова, № 401.

¹⁸ Новороссийский телеграф. – 1869. – 11–23 апреля.

Сам власник був досить високої думки про повноту своєї колекції, гадаючи, що у ній представлено “законодавчі пам’ятники всіх часів та всіх народів”. Польський правник мав нагоду переконатись у цьому при відвідуванні відомої Геттінгенської бібліотеки. Зібрання поділялось на 22 відділи. Перерахуємо їх у послідовності та термінах, які вживав Р. М. Губе: 1) Схід, 2) стародавня Греція, 3) стародавній Рим, 4) Візантія, 5) Італія починаючи з нашестя варварів, 6) Іспанія, 7) Португалія, 8) Франція, 9) Бельгія, 10) Англія, 11) Голландія, 12) Скандинавія, 13) Швейцарія, 14) Німеччина, 15) Польща та стародавня Литва із стародавньою Пруссією та Померанією, 16) Богемія та стародавня Сілезія і Лужиця, 17) Росія, Сибір та Кавказ, 18) Сербія, Далмація, Болгарія й Боснія, 19) Угорщина та Трансильванія, 20) Румунія, 21) сучасна Греція, 22) Америка. За словами власника, спеціальні розділи присвячені суспільному праву та філософії права, цивільному, канонічному, феодальному праву та “римському праву в тому вигляді, у якому воно вийшло зі школи глосаторів та більш пізніх шкіл, врешті, кримінальному праву, цивільним та карним процедурам та торгівельному праву”¹⁹.

Відомо, що власник ретельно описав колекцію; було складено і картотеку, яка залишилась у розпорядженні Р. Губе. Польський правник мав намір видати каталог своєї бібліотеки, яка, за його словами, була “сформована з метою бути за основу у роботі із всезагальної історії законодавства”. Задум цей було здійснено лише частково. Р. Губе розпочав публікацію каталогу з п’ятої частини свого зібрання, у якій були представлені законодавчі пам’ятники Італії після падіння Римської імперії. Ця робота вийшла під назвою “Витяги з каталогу бібліотеки сенатора Губе” у Варшаві у 1864 р. (*Extrait du catalogue de la bibliothèque du sénateur Hubé. Cinquième partie. Italie. – Varsovie, 1864*). Тут у хронологічній послідовності перераховані законодавчі документи італійських міст та місцевостей (528 назв), картулярії та збірники документів (33 назви), підручники із старовинного права та книжки з практичної юриспруденції (44 назви), твори з історії права (89 назв). Усього ж тут зафіксовано 694 видання XV–XIX ст.

У додатку I до “Витягів з каталогу...” подано опис рукописних статутів, вміщених до італійської частини колекції*, а також уривки з найцікавіших матеріалів. Р. Губе запропонував датування кожного з цих законодавчих документів (від XIV до XVIII ст.) і таким чином розпочав наукове освоєння зібраних рукописів. Додаток II містить хронологічний покажчик 168 статутів різних міст та провінцій Італії, що належать до періоду від 958 до 1662 р.

Учений мав надію зробити свою колекцію здобутком широкого наукового загалу. У тексті курсивом виділено назви видань, до яких до того часу не була прикута увага дослідників. Про значення цієї частини зібрання Р. Губе свідчить той факт, що в історико-юридичній літературі цей каталог розцінювався як бібліографія італійського статутного права²⁰. На думку біографа Р. Губе, ця праця, значення якої виходить за рамки бібліографічного видання, посідає важливе місце у науковій спадщині польського юриста²¹.

За свідченнями У. Г. Іваска, частину колекції було передано до бібліотеки Країнських у Варшаві, а деякі рукописи й автографи польських письменників перейшли

¹⁹ *Extrait du catalogue de la bibliothèque du sénateur Hubé. Cinquième partie: Italie. – Varsovie, 1864. – P. I–II.*

* Statuta terre Tholentini; Statuts de la communauté de Macerata. Statut de Gualdo. Statut d’Imola; Statut de Viterbe; Statuts de la terre d’Ariccia; Statut d’Albano; Statuti dell’arte delli consoli di Genazzano; Statuts et lois municipales de la terre de Portaria; Statut de Ceva; Statut de Trente.

²⁰ Фаас І. Я. Інкунабули Центральної Наукової бібліотеки м. Одеси... – С. 5.

²¹ Dunin K. *Romuald Hube...* – S. 65.

до Варшавського університету²². За іншими джерелами, у 1881–1890 рр. Р. Губе неодноразово дарував книжки, часописи та рукописи бібліотеці Ягеллонського університету. Книжки, що залишились, за заповітом власника передали історику та колекціонеру професору Петербурзького університету Ст. Лагуні²³. Більша частина цього зібрання опинилась у Новоросійському університеті.

Бібліотека Р. Губе привернула увагу спеціалістів юридичного факультету університету невдовзі після його утворення. Викладачі факультету вирішили, що слід придбати її для академічних цілей. У протоколі засідання Ради університету 17 січня 1868 р. зазначалося: “бібліотека сенатора Губе головним чином складається з джерел права, зібраних у системі та у можливій повноті, а в університетській бібліотеці відділ цей ледь існує, тому факультет гадає, що придбання цієї бібліотеки було б надзвичайно корисним для його інтересів...”²⁴.

Для огляду цієї колекції на вакаційний час 1868 р. скерували екстраординарного професора університету Ф. І. Леонтовича, видатного спеціаліста з історії держави і права, у 1869–1877 рр. – ректора Новоросійського університету.

У своєму звіті, представленому на засіданні Ради університету 19 серпня 1868 р., Ф. І. Леонтович доповідав: “Бібліотека п. сенатора фон-Губе являє надзвичайне за своєю повнотою та багатством зібрання законодавчих пам’яток та найважливіших досліджень з історії та системи законодавства різних народів давніх та нових. За словами фон-Губе, бібліотека накопичувалась протягом понад 40 років і тепер перевищує 10 тис. томів. Пам’ятки складають істотну частину бібліотеки; знайдеться дуже багато пам’яток рідкісних та старих видань. Крім друкованих збірників, є значна кількість старих рукописних пам’яток (написаних нерідко на пергаменті), які складають тепер велику бібліографічну рідкість. П. фон-Губе показував мені, між іншим, декілька старих статутів, за своєю рідкісністю досі мало відомих західним вченим”²⁵. Значну цікавість викликає і опис стану придбаної колекції: “Стосовно зовнішнього вигляду бібліотеки, то [...] вона збережена щонайкраще. Особливо добре збереглися стародруковані та рукописні збірники. Більшість їх, здається, неначе на днях тільки написано й надруковано. Та й взагалі я майже зовсім не зустрів жодної розбитої та потертої книги, як це часто буває у приватних бібліотеках. Старі фоліанти, що займають значне місце у бібліотеці, були придбані найбільшою частиною у шкіряних палітурках; інші збірники й книжки також нерідко мають чудову обкладинку. Словом, стосовно цілості й гарного вигляду окремих томів не можна й бажати кращого. [...] збірники та окремі праці розташовані у найстрогішому, можна сказати, науковому порядку, – обставина, яка значно полегшує для мене огляд такої величезної бібліотеки, як у п. фон-Губе. Майже всю його квартиру займають шафи та інші приміщення для бібліотеки. Книжки розташовані по відділам, у кожному з яких зібрані праці й пам’ятки, що належать до законодавства одного часу або одного народу”²⁶.

²² Иваск У. Г. Частные библиотеки в России. Опыт библиогр. указ. // *Русский библиофил*. – 1911. – № 6. – С. 81.

²³ *Słownik pracowników książki polskiej...* – S. 342. Щоденник Р. Губе, особисті документи, наукові праці, виписки із джерел, замітки та кореспонденція вченого також зберігаються у Ягеллонській бібліотеці у Кракові. Див.: *Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce / oprac. D. Kamolowa przy współudziale T. Sieniateckiej*. – Wyd. 2. – Warszawa, 2003. – S. 113.

²⁴ *Протоколи засідань Совета Императорского Новороссійского университета. Заседание 17 января 1868 г.* – С. 3–5.

²⁵ Отчет проф. Леонтовича об осмотре библиотеки г. сенатора Ромуальда фон-Губе // *Протоколы заседаний Совета Имп. Новорос. ун-та. Заседания 19-го авг. 1868 г. Приложение*. – [Одесса, 1868]. – № 3. – С. 45.

²⁶ Там же.

Таким чином, Ф. І. Леонтовичу належить перший тематичний опис старовинних юридичних книг з колекції Р. Губе. Відзначимо, однак, що цей огляд досить поверховий та іноді містить прикрі помилки²⁷. Тим не менше, аргументація Федора Івановича виявилась переконливою, і керівництво університету підтримало пропозицію.

Остаточна ціна, яку встановив Р. Губе за свою колекцію, склала 19000 крб. Восени 1868 р. було отримано дозвіл використати залишок від утримання університету у 1868 р. на купівлю бібліотеки та інші витрати, пов'язані з її транспортуванням із Варшави до Одеси. 23 грудня 1868 р. необхідна сума була надіслана²⁸. У кінці листопада 1868 р. професора Ф. І. Леонтовича відрядили до Варшави для прийому книг. На початку 1869 р. фонди університетської бібліотеки збагатились цим унікальним зібранням (6085 назв у 8098 томах). У 1870 р. Р. Губе, який залишив у себе частину книг з польського законодавства, надіслав ще дві праці. Таким чином, нове надходження нараховувало 8100 томів.

Розміщення цього зібрання тривало досить довго й вимагало перепланування приміщень. Колекція сенатора Р. Губе влилась до загального фонду університетської бібліотеки та поповнила юридичну й історичну літературу, у першу чергу, розділи “Зібрання пам'яток та джерел права й тлумачення на них”, “Праці, що викладають історію права того чи іншого народу”, “Порівняльна історія права”, “Пам'ятки й джерела слов'янських прав”, джерела й літературу з римського права, праці з історії візантійського права, з карного, громадянського, міжнародного й церковного права.

Книги з колекції Р. Губе були зазначені у друкованому “Каталозі бібліотеки Імператорського Новоросійського університету” (вміщені до загального реєстру назв без вказування провенієнції). На момент отримання колекції в інвентарній книзі університетської бібліотеки було зафіксовано понад 40 рукописів, у тому числі тексти XVI–XVIII ст. (внесені також до “Каталогу рукописів Імп. Новоросійського університету”)²⁹.

Окрім рукописів, зібрання Р. Губе включало значну кількість стародрукованих видань – не менше 2150 назв, тобто понад третину придбаної колекції. Найціннішою та найбільш вивченою частиною цього книжкового комплексу є видання XV–XVI ст.

На момент придбання колекції університетом у її складі було 30 інкунабул³⁰: збірники юридичних актів, статuti італійських та німецьких міст, папські булли (у тому числі праці знаменитих середньовічних юристів Бальдо, Ж. де Бутілле). Представлені видання, надруковані у типографіях Італії (Рим, Мілан, Венеція, Флоренція, Турін, Віченца), німецьких земель (Майнц, Страсбург, Базель, Нюрнберг, Аугсбург, Шпейер), Бельгії (Лувен), Моравії (Брно); у їх числі були унікальні пам'ятки³¹ та надзвичайно рідкісні видання³². Як зазначалося вище, інкунабули з зібрання Р. Губе, які стали найціннішими експонатами створеного у 1920-ті рр. Музею книги Центральної наукової бібліотеки м. Одеси, описав І. Я. Фаас³³.

²⁷ Див.: Полевщикова Е. В., Радзиховская Е. А. *Издания XV–XVI веков...* – С. 491.

²⁸ Державний архів Одеської області (ДАОО), ф. 45, оп. 11, спр. 34; оп. 12, спр. 1261, арк. 49.

²⁹ *Каталог библиотеки Императорского Новороссийского университета* / под ред. С. П. Ярошенко, А. А. Кочубинского. – Одесса, 1893. – Т. 3.

³⁰ Шість законодавчих збірників, опублікованих у XV ст., Р. Губе передав Краківському університету (Фаас І. Я. *Інкунабули Центральної Наукової бібліотеки м. Одеси...* – С. 5–6).

³¹ До “уніків” І. Я. Фаас зарахував трактат з нотаріального права, який приписувався прославленому юристу Бартоло (Bartolus de Saxoferrato, *Tractatus de Tabellionibus*. – [Romae: Joannes Bulle, 1479]) (Фаас І. Я. *Інкунабули Центральної Наукової бібліотеки м. Одеси...*, № 4).

³² Там само, № 1, 2, 12, 29, 31, 34.

³³ Див.: Вайнштейн О. Л. *Музей книги Одеської Центральної наукової бібліотеки*. – Одеса, 1927. – С. 28–31.

На початку 1930-х рр. рукописи з колекції разом із усім рукописним фондом університетської бібліотеки передали до Відділу рідкісних книг та рукописів Одеської державної наукової бібліотеки імені М. Горького. Там само зберігається частина стародруків зібрання Р. Губе, а саме інкунабули та деякі палеотипи. Інформацію про 344 книги XVI ст. із зібрання Р. Губе, що є на сьогодні у фондах Наукової бібліотеки ОНУ, зафіксовано в “Каталозі видань XVI ст. з фондів Наукової бібліотеки ОНУ ім. І. І. Мечникова”. Зупинимось детальніше на цьому розділі колекції.

Представлено видання 11 мовами. Це головним чином європейські юридичні пам’ятки найрізноманітнішого змісту та призначення: звичаєве, канонічне, цивільне, кримінальне право, статuti та нормативні акти окремих феодальних правителів, трактати юристів-теоретиків та практиків.

Широко відомий Корпус юрис цивіліс (*Corpus iuris civilis*) Юстиніана, що лежав в основі юридичної думки середньовіччя, представлено в університетській колекції у різноманітних варіаціях³⁴. Складові частини збірника (Кодекс, Дигести, Інституції, Новели) видавались як у комплексі, так і окремо та забезпечувались коментарями. Багато видатних юристів-коментаторів залишили свої праці, що використовувались як у академічних, так і в практичних цілях. Серед книг університетської бібліотеки – твори видатних середньовічних та ренесансних правознавців: Аккурція (1182–1260), Бальдо (1327–1400), Бартоло (1300/1313–1356), Альціата (1492–1550) та багатьох інших.

Крім класичних текстів Юстиніанового законодавства, представлено видання Корпусу, переважно ті, що відтворюють рукописні книги, нерідко вміщують середньовічні додатки. Найвідомішим з них є так звана “Книга феоідів”, що часто видавалась окремо з коментарями так званих февдистів. У зібранні Р. Губе є, зокрема, видання з коментарем відомого Дж. Альваратто (1385–1453) та пізніша праця Ж. Кюжаса³⁵.

Велике зацікавлення викликають збірники місцевого звичаєвого права міст Італії: Болонї, Венеції, Генуї, Кремони, Лукки, Мілана, Модени, Неаполя, Парми, Перуджі, Рима, Туріна, Феррари та ін. Особливо цінними є статuti невеликих міст та містечок, надруковані у місцевих друкарнях (Асті, Алессандрії, Анкони, Камеріно, К’явассо та ін.). У деяких друкованих зібраннях статутів зустрічаються приплетені рукописні тексти³⁶.

Місцеве право багатьох німецьких земель та міст (Баварії, Вюртембергу, Померанії, Пфальцу, Саксонії, Штирії та ін.) відображено у німецькій друкованій продукції XVI ст. Відомі пам’ятки феодального права, такі як “Мирське зерцало” У. Тенглера (у страсбурзькому 1510 р. та аугсбурзькому 1512 р. виданнях), “Саксонське зерцало” (Ляйпціг, 1595) займають тут поважне місце. У колекції німецьких книг Р. Губе дещо окремо стоїть рідкісне видання посібника з риторики³⁷.

Іспанські законодавчі збірники вміщують пам’ятки Кастилії, Каталонії, Валенсії, Біскаїї, а також відому книгу морського консулата Барселони. Унікальним є конволют, у якому переплетені укази іспанських королів Фердинанда II Католицького, Карла V та Філіпа II, а також окремі постанови кортесів. Це документи на старокаталонській та староіспанській мовах, опубліковані протягом XVI ст.³⁸

³⁴ Каталог изданий XVI в. из фондов Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова, №№ 102–119а.

³⁵ Там же, №№ 10, 123.

³⁶ Так, статuti Лукки містять 17 аркушів із записами на латинській та італійській мовах. Досить розлогий рукописний пасаж, що стосується правил складення приданого, додається до статутів Сполето (Там же, №№ 268, 430).

³⁷ Там же, №№ 179, 437, 438, 400.

³⁸ Там же, №№ 154–165, 168, 169.

Специфікою підбору французької юридичної літератури можна вважати розлогі реєстри судових рішень, широко розповсюджених у Франції вже у XV ст. Тут можна згадати активно вживані у XV–XVI ст. “практики” й “стилуси”³⁹. Як і в італійській колекції, широко представлені збірники звичаєвого права (кутуми) з коментарями відомих юристів: Н. Боєрія, Д. Годфруа, Л. Шарондаса Ле Карона, П. Енглеберма⁴⁰.

Рідкісними для вітчизняних книгозховищ є англійські та скандинавські видання XVI ст.: “Вступ до книги всіх законів Англії” (Лондон, 1546), короткий довідник з правознавства англійського юриста XVI ст. Роберта Брука (Лондон, 1573), збірник законів данського острова Зеландії, виданий у 1567 р. у Копенгагені⁴¹.

У слов’янському відділі виділяються джерела з чеського права, у числі яких “Земське укладення”, що є компіляцією з так званих “Земських дощок” – книг, в які вносились рішення суду та постанови сеймів. Бібліографічною рідкістю є реєстр положень, вилучених із Земського укладення 1564 р., підготований “магістром Павлом Християном з Колдина на Мартиницях, канцлером Старого града Празького”⁴². Цікаво, що пам’ятники чеського права з колекції Р. Губе мають друкований екслібрис “Z Nankowych”. Це свідчить про те, що ці книги належали раніше Вацлаву Ганці, про знайомство з яким Р. Губе вже згадувалось.

Серед власницьких записів Р. Губе багаторазово зустрічаються помітки: “дуже рідкісна” (“bardzo rzadka”; “b. rzadka”), “велика рідкість” (“Hube 16/10 58. Wielka rzadkość. Kupione w Paryżu u Duranda. fr. 25”), “бібліографічна рідкість” (“R. Hube Rzadkość bibliograficzna”), “видання надзвичайної рідкості” (“R. Hube. Kupione u Fernandez w Toledo dzieło nadzwyczajnej rzadkości”), “надзвичайна рідкість” (“nadzwyczajnie rzadkie”) та ін. В окремих випадках вказано видання (“Hube. Jest to editio princeps”; “R. Hube. Edycya pierwsza 30 fr.”; “R. Hube. 1851. Edycya 4ta bardzo rzadka”). Варто зазначити, що блискуча ерудиція знавця джерел права, а також тонка інтуїція збирача дозволили вченому безпомилково виділяти у своїй колекції найбільш цінні та рідкісні екземпляри. Зрештою, Р. Губе керувався не стільки бібліофільськими, скільки академічними інтересами. Можливо, цим пояснюється наявність у колекції єдиної альдіни (*Constitutiones et privilegia Patriarchatus et Cleri Venetiarum. – Venetiis: Ex Bibliotheca Aldina, 1587*) та лише одного видання К. Плантена (*Ordonnance, edict et decret du Roy nostre Sire sur le fait de la justice criminelle es Pays Baz. – En Anvers: De l’imprimerie de Christoffle Plantin, [1570]*)⁴³.

Таким чином, надходження з книжкового зібрання Р. Губе відіграли важливу роль у формуванні університетської колекції видань XVI ст., визначили її академічний характер та домінування юридичної літератури. У наш час книги із зібрання польського вченого складають 70 % видань XVI ст., які зберігаються в Науковій бібліотеці ОНУ. Специфіку складу університетської колекції відображає і характер власницьких записів: серед колишніх власників праць із права із зібрання Наукової бібліотеки ОНУ чимало адвокатів, юрисконсультів, студентів, що вивчали джерела права та праці відомих юристів.

В результаті придбання книжкового зібрання Р. Губе університетська бібліотека значно поповнилась західноєвропейськими стародруками, у тому числі раритетами. Ця частина зібрання надає цінну інформацію для історико-юридичних та книгознавчих досліджень. Подальші перспективи роботи пов’язані з описом видань XVII–XVIII ст.

³⁹ Каталог изданий XVI в. из фондов Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова, №№ 201, 277.

⁴⁰ Там же, №№ 182, 183, 187.

⁴¹ Там же, №№ 14, 66, 137.

⁴² Там же, №№ 84, 249.

⁴³ Там же, №№ 335, 463.

та вивчення окремих блоків колекції (зазначимо тут дослідження іспанської частини колекції, які проводить співробітник відділу рідкісних книг та рукописів Наукової бібліотеки ОНУ М. В. Олексієнко). Інший напрямок пов'язаний зі спробами реконструкції цієї "розсіяної" колекції. З огляду на те, що за роки перебування в університетському книгосховищі склад зібрання Р. Губе зазнав деяких змін, повна реконструкція його початкового цілісного вигляду є вельми складною. Однак наявність архівних матеріалів та бібліотечної документації, як і корпусів власницьких записів дозволяють достовірно встановити приналежність видань, які збереглися у фондах університетського книгосховища та здійснити відтворення вигляду значної частини даної колекції на інформаційному рівні в ході внесення записів до електронного каталогу.

Ретроспективна база даних стародруків бібліотеки створюється у версії CODEX програми LIBER MEDIA. Під час цієї роботи співробітники відділу рідкісних книг та рукописів зіштовхуються із проблемами, які добре знайомі колегам у процесі залучення інформаційних технологій до роботи зі стародруками. При спробі створити інструмент для реконструкції формування колекції її власником, створено підрубрики відповідно з датою придбання книжки; спостерігались також випадки, коли збирач робив відмітку про особливу рідкість даного видання. На сьогодні в електронному каталозі можна знайти інформацію про понад 1000 екземплярів з цієї колекції, робота з якою триває.

THE COLLECTION OF ROMUALD HUBE IN THE LIBRARY OF ODESSA UNIVERSITY

Olena POLEVSHCHUKOVA

*Scientific Library of the I. I. Mechnikov Odessa National University,
24, Preobrazhens'ka Str., Odessa, 65082, Ukraine, tel. (048) 234-80-11*

The article focuses on the research of the development of the law book collection belonging to the Polish lawyer of the 19th century Romuald Hube. A concise description of the current state of the collection has been provided. Particular attention has been paid to the most researched part of the collection, namely the editions of the 15th – 16th centuries.

Key words: Scientific Library of the I. I. Mechnikov Odessa National University, black-letter books, law books, R. Hube.

СОБРАНИЕ КНИГ РОМУАЛЬДА ГУБЕ В БИБЛИОТЕКЕ ОДЕССКОГО (НОВОРОСИЙСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА

Елена ПОЛЕВЩИКОВА

*Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, Научная библиотека,
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина, тел. (048) 234-80-11*

Исследована история формирования и кратко описано современное состояние коллекции юридической литературы польского юриста XIX в. Ромуальда Губе. Основное внимание обращается на наиболее изученную часть коллекции – издания XV–XVI вв.

Ключевые слова: библиотека Одесского национального университета им. И. И. Мечникова, старопечатные издания, юридическая литература, Р. Губе.

Стаття надійшла до редколегії 9.09.2008

Прийнята до друку 5.05.2009